

דעת
אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ולבירור יחסין

בורר שנטל לעצמו סמכות חלוקת חובות
והתברר שהוא עצמו אחד מבעלי החוב

תיק ממונות מס' 800-סו

(מהד' ה אייר)

נושא הדיון

א' קנה מב' חוב שחייב לו ג' מאז היותו - של ג' - מנהל מוסד ד'. טוען א' שקנה את החוב בקנין המועיל במעמד שלשתן. ג' לא יכל לפרוע את החוב לא לב' ולא לבעלי חובות אחרים שלו, וטען שלוח את הכספים לצורך מוסד ד' שאותו ניהל בהתנדבות. ההנהלה של מוסד ד' חוייבה בפסק פשרה של זבל"א - שדנו בין ג' לבין הנהלת מוסד ד' - לפרוע חלק מהחובות של ג' לפי הסדר שקבעו הזבל"א. חלק אחד מהחוב חוייבה ההנהלה לשלם במזומן, וחלק נוסף בתשלומים. לפי החלטת הזבל"א תעביר ההנהלה את הכספים להרב ה', שהיה אחד מהזבל"א, והוא יעביר את הכסף לבעלי החוב כפי שימצא לנכון.

טוען א' - שמשום מה לא השתתף בדיוני הזבל"א - שהוא חושש שתגרע זכותו לקבל את חלקו בחובות של ג' שתשלם הנהלת מוסד ד', משום שהרב ה' ינצל את הכספים שיקבל לצורך גביית חובות שהוא עצמו נושה בג'. לטענתו, הצדדים שהשתתפו בדיון לא היו מודעים לעובדה שהרב ה' נוגע בדבר, ואילו היו יודעים לא היו מקבלים את הרב ה' לבורר בענין, וע"כ קבלתם היתה בטעות והיא בטלה, וממילא החלטת הזבל"א במה שנוגע לסמכות של הרב ה' לחלק את החובות בעצמו, אין לה תוקף. ו', נציג הנהלת מוסד ד', שהשתתף בדיוני הזבל"א, מודה שלא היה ידוע להם שהרב ה' עצמו נושה בג', ואילו היו יודעים לא היו ממנים אותו לנברר.

א' טוען שהוא בע"ד לתבוע את הנהלת המוסד מדין שעבודא דר"נ, כיון שהמוסד חייב לג' וג' חייב לו, אחרי שקנה את החוב מב'. הוא תובע להורות להנהלת מוסד ד' להעביר את הכספים שחוייבה בהם לידי בית הדין, ולא לידי הרב ה', ובית הדין יפסוק מי מבעלי החוב של ב' יזכה לקבל מהם.

פסק דין ביניים

לצורך הכרעת הדין על א' להוכיח שקנה כדין את החוב מב', ועל הצדדים להניש רשימת בעלי חובות של ג', וכן פרוטוקולים משיבות הזבל"א.

(-) מרדכי אהרן הייזלר

(-) יהושע ווייס

(-) אברהם דוב לוי, אב"ד

השאלות לדיון

- בורר שנתגלה שהיה נוגע בדבר, האם בטלה בוררתו.
- נמצא אחד משלושת הבוררים פסול, האם האחרים כשרים לשבת בדיון מחודש שיעשה כדין.
- מנהל מוסד שנטל הלוואות בהתחייבות אישית, אך היה זה לצורך המוסד, האם המוסד חייב בהן כלפי המלווים או רק כלפי המנהל.
- מלוח שמכר את החוב לאחר, האם יש לו עדיין שייכות לחוב, ואם עמד בדיון עם הלוח והסכים להתפשר עמו, האם יש תוקף להסכמתו.

תשובה

א. כתב צו"ת מהרשד"ס חו"מ סי' ד': ולמה שבא בשאלה שנתגלה הדבר שאחד מן הדיינים כוונתו היתה לתועלתו ולכן טוען שראובן פסול לדון אפילו צמה שדן צראשונה. האמת שכפי הנראה טענת שמעון טענה נכונה היא והדין עמו אם הדבר צרור כנז' בשאלה, שהרי כל הפסול להעיד פסול לדון, ונוסף בפסול לדון שאפילו אוהב ושונא שכשרים להעיד פסולים לדון, דחמיר דינא שאינו תלוי צחוש הראות הגשמי אלא צדעת השכלי ואולי האהבה או השנאה יטעו לדעת אחרת, משא"כ צדעות, א"כ כ"ש אם יש לדיין צדינותו שום נד הנאה שפסול לדון וכו'. למדנו שראובן שכוונתו היתה צדין זה להנאתו דינו פסול גם צראשונה, אך לריך ליזהר היטב שיהיה הדבר צרור שהדברים כנים וצרורים כמו שבא בשאלה וכו'.

ע"כ.

וכתב הצ"ח צטור סי' כב סוף ס"ק ד דאם טוען לא ידעתי שהוא קרוב, נשבע היסת וחוזר, ועיי' שער המשפט שם ס"ק א שהציא ראיה לצ"ח מר"פ זה צורר עיי"ש, והציא דמהר"ש משאנן שהציא המרדכי משמע דאינו נאמן לומר שלא ידע שהוא קרוב, וציאר שם השער המשפט דצפסולין דצעו הכרזה אינו

נאמן לומר שלא ידע, אבל בפסולין דא"ל הכרזה נאמן. והוסיף השער המשפט שם דנראה דבקרובים ורגיל בהם וטוען שלא ידע שהוא קרוב אינו נאמן לומר שלא ידע, וכ"כ בשם השארית יוסף סי' ל עיי"ש. וכ"כ בשו"ת הרשב"ש סי' סט בעוזדא שקבלו עליו לדון ואח"כ טוען הצע"ד שלא ידע שהוא קרוב ורולה לחזור בו, וז"ל שם: דע שכל קבלה בטעות אינה קבלה אפילו בקנין וכו', ואי"ל להציא ראיות ע"ז וכו', ומיהו ה"מ אם קורצתם אינה מפורסמת ואינו רגיל בהם, אבל אם קורצתם מפורסמת או שהוא רגיל בהם אינו נאמן וכו', ואם אין הדבר מפורסם וכו' ישבע או מחרימין עליו ח"ס שלא היה מכיר בקורצתם ויתבטל הדין. ע"כ. והציאו הפנים במשפט סי' כז ס"ק א, ועי' פס"ד ירושלים כרך ט עמ' מ.

לפי"ז אם טוען הצע"ד שנתגלה לו שהצורר היה נוגע בדבר והוא לא ידע מזה בשעה שקבלו עליו, אילו היה "הדבר ברור שהדברים כנים וצרורים", הרי כבר כתב המהרשד"ם שדינו בטל, אבל מכיון שאין הדברים כנים וצרורים כל כך, הרי כתב הצ"ח שיש להשביעו היסת.

ב. כבר נחלקו ראשונים ואחרונים צדין נמלא קרוב או פסול צדיינים אם נפסלו כולם כמו בעדות. דעת המל"מ עדות פט"ז ה"ה בשם מוהרש"ח דצדיינים נמי הדין בטל, ודעת קלוה"ח סי' לו ס"ק ז דכל שנשאר עם הכשרים צי"ד של שלושה לא נתבטל דין הכשרים (ועי' אור גדול על המשניות ריש סנהדרין בשם פאר הדור להרמב"ם סי' קפו, וראב"ד בהשגות סנהדרין פי"א ה"ח, וריב"ש סי' תיג, ובהגר"א אצהע"ז סי' קסט ס"ק יז, ורעק"א לשו"ע חו"מ סי' ז סעי' ט ובשו"ת סי' ע בהשמטות, ונתה"מ סי' לו ס"ק י, ושער משפט סי' ג ס"ק ב, ותומים סי' מו ס"ק כח, וקוצץ שעורים צ"ב אות תריג, וקהלות יעקב סנהדרין סי' צ). ואמנם אם היו רק שלושה ונמלא אחד מהם קא"פ אם רשאים הכשרים לנרף עמהם עוד אחד ולדון מחדש, תלוי הדבר לכאורה במחלוקת המהרל"ח ומהר"י בירב בקונטרס הסמיכה (בסוף שו"ת מהרל"ח) צענין הסמכת הזקנים לדיינים סמוכים אשר עשו חכמי לפת ומהר"י בירב בראשם מצלי לשתף עמם את כל חכמי ירושלים, שלדעת המהרל"ח אין תוקף להסמכה זו "אפילו עתה יראו לשאת ולתת עמנו צדין ולשמוע טענותינו ולהודיע לנו ראיותיהם וכו' כבר הם נוגעים צדין הזה והם קרובים אלל עמם דכסיפא להו מילתא ממאי דהסכימו בראשונה, ולא יקבלו שום טענה לחזור בהם וכו', ולאו משום דחשיד דעביד הכי זכוונה אלא משום דהורה בראשונה נראה לו הדין כמו שפסק וכו'". אבל מהר"י בירב חלק עליו וסבר דאע"פ שגזר וחתם אינו פסול לאותו הדין. והוצאו בלחם רב סי' פז, ובערך לחם הגהות מהריק"ש לשו"ע חו"מ סי' ז. אך עי' מהרימ"ט חו"מ סי' עט שאף מהר"י בירב לא כתב כן אלא צענין שאינו הוראה אלא הסכמה, אבל צדין מודה הוא שמי שאמר תחילה שיכשר לא יעלה אחרי כן למנין. וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' צ ויו"ד סי' פב, ומהר"א שאן בתורת אמת סי' עא, ובעי חיי ח"א סי' יח וח"ב סי' קיד, וש"ך סי' יז ס"ק ט וסי' יח ס"ק א, ואורים סי' יז ס"ק יד, ונתה"מ בחידושים ס"ק ט, ועוד, עי' עזר משפט סי' כז (עמ' רסג).

ג. עי' שו"ת חזקוני השרון ח"א יו"ד סי' סד צענין גבאי חצרת לדקה שרולה ללוות צרצית ורלה השואל

למלאו לך היתר שמכיון שגבאי כיד עניים הוא נמלא כשלוה המעות בשליחות ולצורך העניים זכה, ולכשיגבה מהנדיבים עבור החזרה יכוין שלא יזכה בדמי הרבית לצורך עניים ונמלא שנותן למלוה מעות שאינן של לווה ואין כאן רבית מלוה למלוה. והשיב חצלת השרון וז"ל: כיון דהאחריות הוא על הגבאי הלוה, דודאי המלוה לא יתבע את העניים או התלמידים רק את הגבאי, הוי הוא הלוה, דהא רק על אמונתו הלוהו, עיי' שו"ע יו"ד סי' קסט סעי' יג דגם צלוה לצורך עכו"ם שמותר ליתן רבית אם האחריות הוא על השליח אסור אף בנותן לו משכון של עכו"ם, ומכ"ש בלא משכון, עיי"ש בש"ך ס"ק לד. ואין לומר דשם שאני משום דאין שליחות לעכו"ם כמ"ש הרא"ש שם, זה אינו, דעיי' בחו"ד שם ס"ק כ דאף אם יש שליחות לעכו"ם מ"מ כיון דהישראל חייב באחריות הוי כערב בעד עכו"ם דאסור רק משום דשם במשכון של עכו"ם אינו אסור משום ערבות כמ"ש הש"ך ס"ק מט, אבל היכא דליכא משכון אסור אף אם יש שליחות לעכו"ם, עיי"ש בחו"ד באריכות ותמלא כדברי, ומשמע בש"ך שם ס"ק מט דצכה"ג דתחילת ההלוואה הלוה לישראל בעלמו אף דהוי לצורך עכו"ם ואיכא משכון גם כן הוי רבית קלוה, עיי"ש. ועיי' עוד בזה באריכות בחו"ד סי' קס ס"ק ח ותמלא דצכה"ג הוי הגבאי לווה ממש ואף דהגבאי אינו נותן מכיסו מ"מ לא מהני מידי, חדא דהא אף אם לא ימלא הגבאי לאסוף נדבות יהיה מחוייב לשלם מכיסו, דרק על אמונתו הלוהו, ועוד דאף אם אחר נותן בעצורו מבואר בסי' קס סעי' יג דאם אומר הלוה פלוני יתן בעצורו אסור ומכ"ש כשנושא ונותן הוא בעלמו ביד. ע"כ.

וכן הורה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א (ציוס ל ניסן תשס"ה) שדינו כלוה ולא כשליח או ערב, וע"כ אם העיסקא היתה אלל הלוה המשלח ולא אלל השליח, אסור לשלוח לפרוע רבית עבור ההלוואה. וכתב בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קנז, הוזכר בצ"י סו"ם שלג: שמעון שכר את ראובן לשנה, אע"פ שכרו ללמד תימוקות חזירו, חייב ליתן לראובן זה שכרו משלם וכדחניא פרק האומנין השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חזירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונטול מצעה"ב מה שהנהה אותו. ע"כ. ופסק באהבת חמד פ"י ס"ב שאם אמר לפועלים שכרכם עלי אפילו הודיעום שהוא שליח ואין המלאכה שלו הוא חייב בשכרם. ועיי' דברי מלכיאל ח"ג סי' קמז דשכיר העוסק בעסק שלו הוי כהבעל דין עלמו. ועיי' פס"ד ירושלים כרך ט עמ' רלא ממשפטי שלמה סי' עז.

ובנידון דידן כיון שג' קבל על עלמו את אחריות התשלום של ההלוואות, אע"פ שג' עלמו היה שכיר של ההנהלה, הוא הנתבע ולא ההנהלה, אלא שיש לו תביעה כלפי ההנהלה מדין שעבודא דר"נ. וכבר דנו האחרונים בגדר שעבודא דר"נ האם הוי שעבוד של המלוה הראשון על הצע"ח השני, דעיי' שעבודא דר"נ נעשה המלוה הראשון להמלוה של הלוה השני ג"כ, או דלא הוי טפי משעבוד על שעבוד, ועיקר שעבודו של המלוה הראשון הוא על הלוה הראשון, אלא שנתחדש דגם החובות של הלוה השני להלוה הראשון הם בכלל נכסיו של הלוה הראשון ומשתעבדים בחובו, עיי' מהרש"א פסחים לא א שזזה נחלקו הס"ד והמסקנא של התוס' שם ד"ה משתעבדנא. וברשב"א קדושין טו א מבואר דעיקר היסוד של שעבודא דר"נ הוא משום

אפוכי מטרתא למה לי, שע"י טענת אפוכי מטרתא הוי הראשון בע"ד על השלישי ולא מצי למימר ליה לאו בע"ד דידי את, וגמלא דשעבודא דר"נ לא הוי אלא דין בסדר התשלומין, ואין זו הלכה בעלמא החוצ והשעבוד. ועיי' קלוה"ח סי' פו ס"ק א' ובאחרונים שהציא ז"לקט מראי מקומות" ערך שעבודא דר"נ, וב"משנת המשפט" חו"מ סי' פו.

ד. בגמ' ז"ק לו ב: ההוא גברא דתקע לחצריה וכו' א"ל ההוא גברא הואיל ופלגא דזוזא הוא לא בעינא, נתציה לעניים, הדר א"ל נתציה ניהלי וכו' א"ל רב יוסף כבר זכו ביה עניים, ואע"ג דליכא עניים הכא אכן יד עניים אכן וכו'. ובתוס' שם פירש בשם ר"ח שזה לא היה רוצה לחזור בו מן הדיקה אלא היה רוצה ללוותו לפי שעה ולהחזיר אחר לעניים תחתיו, וא"ל רב יוסף דיד עניים אכן וזכינן בו במעמד שלשתן וכו'. אמנם הר"י"ף שם כתב דרב יוסף קנה לעניים במעמד שלשתן, אבל ודאי אי בעי לשנויי הוא מידי דיהיב לעניים עד דלא אמטייה ליד גבאי במידי אחרינא דכוותיה מצי לשנויה. ע"כ. וביאר חד מחכמי בריסק שהר"ח ס"ל שמעמד שלשתן אינו קנין בלבד, אלא שנחשב כאילו נמסר החוב ליד המקבל וכלפי הנותן נחשב החוב כפרוע כאילו שילם הלואה למי שזוהו המלוה וממילא נסתלק המלוה, אבל לגבי המקבל, החוב עדיין קיים ואינו כפרוע עד שיפרע ממש, והלואה מתחייב למקבל, וע"כ בלדקה נחשב כאילו הגיעה הדיקה ליד הגבאי ואי אפשר לשנותה, אבל הר"י"ף ס"ל שקנין מעמד שלשתן אינו נמסר ליד המקבל, אלא הוא קנין בעלמא ואין בו חלות פרעון, ומשום כך כל זמן שלא הגיעה הדיקה לידי הגבאי ממש עדיין יכול הנותן לשנותו. ובזה יש לבאר גם את מחלוקת הראשונים בגיטין יג ב' אם הקנה החוב במעמד שלשתן וחזר הנותן ומחלו אם מחילתו מחילה, עיי' שו"ע סי' קכו עיי' א' ובש"ך ס"ק י' ובקלוה"ח ס"ק ה', דאליבא דר"ת שם שאינו מחול הוא משום דס"ל שהחוב כאילו בא לידי המקבל, וכיון שלגבי הנותן נחשב החוב כפרוע אינו יכול למחול, ואליבא דבעל העיטור והראש"ד שיכול למחול משום דס"ל דמעמד שלשתן הוי קנין בעלמא כמו כתיבה ומסירה בשטרות ומשו"ה מחלו הנותן מחול. וכן יש לבאר המחלוקת בתוס' גיטין שם אם תקנו מעמד שלשתן בכתובה דאפשר שלא תצא לידי גביה לעולם, דנחלקו אם מעמד שלשתן מועיל להקנות חוב תוך זמנו, או כתובה שאינה נגזית מחיים, דאם מעמד שלשתן קנין בעלמא מועיל גם בחוב תוך זמנו, אבל אם חל כחלות פרעון אינו מועיל תוך זמנו של החוב, הואיל ואינו עומד לפרעון. וכן יש לבאר מחלוקת הפוסקים בשו"ע סי' קכו עיי' כ' ובהגר"א ס"ק נד' אם במעמד שלשתן מועילה שליחות בעד המקבל, דאם מעמד שלשתן מהווה דין פרעון, שהנפקד או הלואה תופס הדבר ומוסרו עפ"י דין לתפיסת המקבל, אזי המקבל משתתף במעשה, דהיינו שמקבל ותופס הדבר מהנפקד או מהלואה, ועקב כך יש שליחות למעשה התפיסה שלו שהוא הפרעון. אבל אם מעמד שלשתן אינו אלא מעשה קנין בעלמא, י"ל שאין למקבל השתתפות במעשה הקנין, והקנין חל מדין דעת מקנה של הנותן בלבד בלי מעשה מלד המקבל, ויולא שהמקבל משתתף בגופו בלבד שהקנין נריך להעשות בפני המקבל ובמעמד המקבל עלמו, ואין על זה שליחות.

לפי"ז לאחר שמכר המלוה את חובו לאחר, אם הסכים המוכר להתפשר עם הלוה בפני זבל"א, תלוי הדבר במחלוקת ראשונים אם מועילה מחילתו, ויכול המקבל לומר קים לי שמחילת הנותן אינה מחילה, ובראונן לדון מחדש עם הלוה.

אברהם דוב לויז.

ב

צענין שלושה שדנו ונמלא אחד מהם קא"פ אם יכולים הכשרים לזרף עמהם אחר ולחזור ולדון, נראה דלא דמי לש"ך סי' לג ס"ק ט, וכמו שכתב בשו"ת שו"מ מהדו"ת ח"ב סי' ד, דעד שהעיד כשהיה קרוז אינו יכול להעיד עוד אחר שנתרחק לפי שמחזיק דבריו הראשונים, די ש לחשוש שמא בשעת עדותו היה משקר מפני קרבתו לצע"ד (ואף שהוא גזה"כ גם ללא חשש משקרמ"מ אינו משים על לב ואומר בדדמי, כמ"ש התומים סי' לג ס"ק ח בדברי בעל העיטור), משא"כ צדיינים שצשעה שדנו בראשונה עוד לא ידעו שאחד מציניהם הוא פסול ודנו עפ"י חו"ד הצלתי משוחדת ואח"כ כשנסתלק הפסול מציניהם אף שידונו ויקיימו שוב פס"ד כפי שפסקו בראשונה אין בזה חשש עיוות משפט.

ומוצן לפי"ז מה שנאמר במשנה הווי מתונין צדין שכל ד"ת לריך לעיין מחדש אף שהוא דומה לד"ת שהיה לדיין בעבר וכבר פסק בכך, ועי' בסי' י וצנתה"מ שם חידושים ס"ק א שהציא מהתומים שה"ה בפסקים של או"ה שריך כל פעם לעיין מחדש. ולכאורה מי שכבר פסק צענין איך כבר לחזור ולדון מחדש באותה שאלה, הא עביד אינש לאחזוקי דיבוריה, וכן מי שכבר כתב פסק הלכה צנידון ייפסל מלחזור ולדון באותו ענין כדי שלא יראה כטוועה צמה שכבר כתב. אמנם לפי השו"מ הנ"ל דכל דברי הש"ך אמורים רק במקום שצתחילה היה פסול או חשש פסול וכעת נכשר שלא יעיד דיחזיק דיבורו שאפשר שצתחילה לא היה אמת, אבל מי שהיה כבר ופסק בלי שום נגיעה יכול לחזור ולדון.

מרדכי אהרן הייזלר.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il